

ANDRZEJ GÓRSKI*, MIECZYŚLAW GRABIANOWSKI**

Sprawozdanie z działalności Komisji do spraw Etyki w Nauce w 2019 roku¹

Nowe uregulowania prawne zawarte w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce umacniają rolę KEwN z jej ustawowymi zadaniami w zakresie nadzoru nad rzetelnością badań naukowych i upowszechnianiem jej zasad.

Swoją działalność w nowej kadencji Komisja do spraw Etyki w Nauce (KEwN) rozpoczęła na posiedzeniu w dniu 21 stycznia 2019 r. W trakcie posiedzenia, w którym uczestniczył prof. Jerzy Duszyński, prezes Polskiej Akademii Nauk, członkowie Komisji wybrali swoje władze. Na przewodniczącego KEwN w kadencji 2019–2022 wybrany został prof. Andrzej Górski, a na zastępcę przewodniczącego prof. Janusz Limon.

W swoich wystąpieniach na różnych forach i w wywiadach medialnych prof. A. Górski podkreślał, że w jego opinii większość naruszeń zasad etyki w nauce nie wynika ze złej woli naukowców, lecz z braku odpowiedniej wiedzy i doświadczenia. Sprawom propagowania w środowisku naukowym i akademickim problematyki dotyczącej etyki w nauce nadano szczególne znaczenie w działalności KEwN w tej kadencji. Warto przypomnieć, że jednym z zadań ustawowych Komisji jest „prowadzenie działalności mającej na celu upowszechnianie standardów rzetelności badań naukowych”. Do zintensyfikowania takich działań zobowiązuje Komisję także ranga nadana sprawom etyki w nauce w uregulowaniach zawartych w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*. KEwN wyszła także z inicjatywą wprowadzenia analogicznych uregulowań prawnych do ustawy o PAN i zadeklarowała gotowość przygotowania odpowiednich propozycji zapisów i przedstawienia ich w trakcie planowanych prac nad nowelizacją tej ustawy. Propozycje te skierowano w maju 2020 r. na ręce wiceprezesa PAN prof. St. Czuczvara.

Nowe uregulowania prawne zawarte w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce umacniają rolę KEwN z jej ustawowymi zadaniami w zakresie nadzoru nad rzetelnością badań naukowych i upowszechnianiem jej zasad. O sprawach tych prof. Andrzej

* Prof. dr hab. A. Górski, członek rzeczywisty PAN – przewodniczący Komisji do spraw Etyki w Nauce, Warszawski Uniwersytet Medyczny

** Mieczysław Grabianowski – dyrektor Gabinetu Prezesa PAN

¹ Sprawozdanie zostało przekazane uczestnikom 141. sesji Zgromadzenia Ogólnego PAN w czerwcu 2020 r.

Górski, przewodniczący KEwN rozmawiał 3 kwietnia 2019 r. z Jarosławem Gowinem, wiceprezesem Rady Ministrów, ministrem nauki i szkolnictwa wyższego. W trakcie spotkania prof. Andrzej Górski zwrócił uwagę, że wielu pracowników naukowych, a także członków władz uczelni nie ma świadomości, że nowa ustawa wprowadziła tak istotne zapisy dotyczące spraw etyki w nauce, co powinno też znaleźć swe odzwierciedlenie w statutach uczelni. Wicepremier Jarosław Gowin zadeklarował wówczas, że skieruje w tej sprawie pismo do rektorów szkół wyższych.

W celu propagowania w środowisku naukowym problematyki dotyczącej etyki w nauce prof. Andrzej Górski, przewodniczący KEwN, wystąpił z wykładem pt. *Etyka w nauce w świetle ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*:

- 17 maja w Oddziale PAN we Wrocławiu;
- 13 czerwca podczas spotkania z Radą Dyrektorów Jednostek Naukowych PAN w Warszawie;
- 22 października w Oddziale PAN w Gdańsku;
- 14 listopada w Oddziale PAN w Łodzi;
- 20 listopada w Oddziale PAN w Poznaniu;
- 21 listopada na posiedzeniu Wydziału Nauk Medycznych PAN w Warszawie;
- 10 grudnia w Oddziale PAN w Krakowie.

W czasie tych spotkań i dyskusji, a także w mediach, prof. A. Górski zwracał uwagę na brak w polskich uczelniach dydaktyki przed- i podyplomowej z zakresu etyki w nauce, a przecież istnieją w tej sprawie jednoznaczne rekomendacje, m.in. *League of European Research Universities* (styczeń br.). Brak także w Polsce jednostki naukowej prowadzącej badania i dydaktykę z tego zakresu.

Kolejną sprawą, która budzi niepokój członków KEwN i którą Komisja już kilkakrotnie zajmowała się w czasie swojej działalności, był udział naukowców w debatach publicznych. W dniu 9 października 2019 r. odbyło się spotkanie Prezydium Rady Głównej Nauki i Szkolnictwa Wyższego z KEwN. Podczas spotkania członkowie obu gremiów sformułowali stanowisko w sprawie brutalizacji języka debaty publicznej, zwracając uwagę, że „Niestety, także w środowisku uczonych niektórzy, na szczęście nieliczni, ulegają pokusie użycia w swoich wypowiedziach języka grubiańskiego, w tym sformułowań obraźliwych, które zdecydowanie przekraczają granice przyzwoitości i nie licują z powinnością i godnością uczonemu oraz powagą nauki.

Takie zachowania są sprzeczne z ideą uniwersytetu jako instytucji, która od stuleci jest miejscem kształtującym wzorzec wyważonej i racjonalnej debaty. Ważną składową etosu nauczyciela akademickiego jest trwanie na straży tej światłej tradycji. Można zaobserwować zachowania, które pozostają z tym etosem w zasadniczej sprzeczności”.

Komisja zwróciła się również do Jarosława Gowina, wiceprezesa Rady Ministrów, ministra nauki i szkolnictwa wyższego o rozważenie możliwości zmiany uregulowań

ograniczających pracownikom naukowym możliwość prowadzenia działalności dydaktycznej, badawczej i organizacyjnej na uczelni, co pozwoliłoby na wykorzystanie ich bogatego doświadczenia i wiedzy. W odpowiedzi Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego zwróciło m.in. uwagę, że „przepisy ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1668, z późn. zm.) nie ograniczają nauczycielom akademickim, w tym pracownikom naukowym, możliwości prowadzenia działalności dydaktycznej, badawczej i organizacyjnej w uczelni. Przepisy ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce nie tylko umożliwiają, ale wręcz nakładają na nauczycieli akademickich obowiązek realizacji takich zadań. W tym miejscu należy szczególnie wskazać art. 115 ust. 1 i 2 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce [...]”. Członkowie Komisji, przyjmując do wiadomości wyjaśnienia Ministerstwa, skierowali wystąpienie do premiera J. Gowina w sprawie ograniczeń uprawnień pracowników naukowo-dydaktycznych związanych z wiekiem. Komisja uwzględniła w swoim wystąpieniu stanowisko KRASP w tej sprawie, zwracając uwagę na zasadność uregulowania w przepisach statusu profesora emerytowanego i związanych z nim uprawnień, podając jako przykład Uniwersytet Gdański (zarządzenie nr 114/R/18 Rektora UG z dnia 7 grudnia 2018 r.). Podkreślono również, iż dbałość o etos środowiska akademickiego i naukowego spoczywa w znaczącym stopniu na starszych, bardziej doświadczonych uczonych. W odpowiedzi Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego wyjaśniło, że przy ocenie uregulowań w tym zakresie „należy brać pod uwagę szczególne uwarunkowania związane ze strukturą demograficzną w obszarze polskiego systemu szkolnictwa wyższego i nauki. Realizują one zgodnie z prawem cele w zakresie polityki państwa, tj. dążenie do zapewnienia wysokiej jakości kształcenia studentów i doktorantów oraz optymalny międzypokoleniowy rozdział stanowisk. Tworzenie warunków prawnych sprzyjających wymianie pokoleniowej służy zrównoważonemu rozwojowi systemu szkolnictwa i nauki, a także optymalizacji sposobu jego funkcjonowania”. Powołano się również na ocenę Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, zgodnie z którą „dopuszczalne jest – z punktu widzenia równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy – wprowadzanie przepisów, zgodnie z którymi profesorowie uniwersyteccy przechodzą obowiązkowo na emeryturę z chwilą ukończenia 68. r. życia, zaś kontynuacja ich działalności zawodowej po ukończeniu 65. r. życia jest możliwa jedynie w oparciu o umowy na czas określony, które mogą być ponownie zawierane jedynie dwukrotnie [...]”. Ponadto zaznaczono, że „mając na uwadze optymalizację sposobu funkcjonowania organizacji przedstawicielskich i kontrolnych systemu szkolnictwa wyższego i nauki oraz tworzenia warunków prawnych sprzyjających wymianie pokoleniowej w środowisku naukowym, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego nie przewiduje zmiany przyjętych rozwiązań w zakresie wymagań związanych z wiekiem osób kandydujących do władz uczelni publicznych lub do pełnienia funkcji w instytucjach systemu szkolnictwa wyższego i nauki”. Komisja

podtrzymała swe stanowisko w kwestii statusu profesora emerytowanego, uzyskując zapewnienie Anny Budzanowskiej, podsekretarz stanu w MNiSW, że „[...] propozycja dotycząca ustawowego uregulowania statusu «profesora emerytowanego» może zostać rozważona na etapie zmian ustawowych ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”.

W 2019 r. KEwN rozpoczęła pracę nad opracowaniem nowej wersji *Kodeksu etyki pracownika naukowego* (poprzednie wersje zostały uchwalone przez Zgromadzenie Ogólne PAN w 2012 i w 2017 r). Potrzeba aktualizacji *Kodeksu* wynika, zdaniem Komisji, z wyłonienia się problemów etycznych związanych z postępem nauki i towarzyszącymi temu nowymi wyzwaniem oraz sprawami dotychczas nieuregulowanymi (np. przy okazji rozpatrywanych przez Komisję spraw wyłonił się problem odpowiedzialności za naruszenie etyki w nauce pracowników naukowo-technicznych czy też kwestia wliczania tej grupy pracowników do liczby *N*). Członkowie Komisji uznali, że *Kodeks* powinien obowiązywać wszystkie osoby biorące udział w prowadzeniu badań naukowych. Komisja zwróciła się do Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich, Rady Dyrektorów Jednostek Naukowych PAN, Rady Głównej Instytutów Badawczych, Rady Głównej Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Polskiej Akademii Umiejętności oraz uczelni i instytutów badawczych z prośbą o uwagi do obowiązującej wersji *Kodeksu* i o przekazanie propozycji ewentualnych zmian.

Na wniosek prof. Andrzeja Górskiego Komisja rozpoczęła pod koniec 2019 r. prace nad przygotowaniem bardziej szczegółowych rozwiązań dotyczących konfliktu interesów. Komisja uznała za zasadne, aby pracownicy naukowci i akademicy corocznie, w formie pisemnych deklaracji, informowali kierownictwo uczelni lub instytutu o działalności prowadzonej poza podstawowym miejscem pracy.

Na posiedzeniach Komisji dyskutowano także o Raporcie Akademii Młodych Uczonych pochodzącym z konsultacji dotyczącej problemów jednostek naukowych PAN oraz o rekomendacji AMU, powstałych na podstawie ankiety i debaty „Problemy instytutów i reforma PAN oczami młodych naukowców²”.

KEwN w 2019 r. odbyła 10 posiedzeń. Tak jak w poprzednich latach do Komisji zgłaszano sprawy dotyczące, zdaniem skarżących, nieprawidłowości w postępowaniach awansowych, naruszenia praw autorskich, nierzetelnego prowadzenia postępowania dyscyplinarnego w uczelni, nieetycznych działań pracowników naukowych, naruszenia dobrych obyczajów w środowisku naukowym, fałszowania wyników badań, „grzeczność-

² Autorzy raportu: dr hab. Nicole Dołowy-Rybińska (Instytut Sławistyki PAN), dr hab. Karol Palka (Instytut Matematyczny PAN), dr hab. Justyna Cybulska (Instytut Agrofizyki PAN), dr hab. Monika Kędra (Instytut Oceanologii PAN), dr Piotr Kuświk (Instytut Fizyki Molekularnej PAN). Konsultacja: dr Michał Kotnarowski (Instytut Studiów Politycznych PAN).

ciowych” recenzji, zawłaszczenia materiału badawczego, nepotyzmu i niekompetencji. W posiedzeniu Komisji w dniu 13 lutego 2019 r. uczestniczył prof. Stanisław J. Czuczwar, wiceprezes PAN reprezentujący Kierownictwo Akademii wobec KEwN. Wiceprezes Polskiej Akademii Nauk przedstawił swoje spostrzeżenia dotyczące naruszeń zasad etyki w badaniach naukowych i podkreślił wagę działalności Komisji dla środowiska naukowego.

Przy okazji zgłaszanych spraw KEwN przypominała osobom zgłaszającym sprawę oraz uczelnianym i instytutowym komisjom dyscyplinarnym, że nie jest uprawniona do wymierzania kar w indywidualnych sprawach. W razie dostrzeżenia problemu etycznego, na kanwie danego przypadku, Komisja może wydać opinię o charakterze ogólnym i formułować zasady, którymi powinno kierować się środowisko naukowe. Komisja, zgodnie z art. 39 ust. 1 ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. o Polskiej Akademii Nauk wyraża opinie w sprawach dotyczących naruszeń zasad etyki w nauce przez pracownika naukowego uczelni, jednostki naukowej Akademii lub instytutu badawczego. Opinia Komisji, zgodnie z ustawą Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce oraz ustawą o Polskiej Akademii Nauk, jest wiążącą dla komisji dyscyplinarnych w uczelniach oraz instytutach naukowych lub badawczych. Do tych komisji należy jednak sugerowanie ewentualnych konsekwencji wobec osoby, której stawiane są zarzuty naruszenia zasad etyki w pracy badawczej.

KEwN nie posiada również upoważnienia i kompetencji do oceny merytorycznej dorobku naukowego, czego dotyczy część otrzymywanych wniosków. Liczne wątpliwości w środowisku naukowym budzą też sprawy naruszenia praw autorskich, plagiatu i auto-plagiatu.

Niektóre uczelniane komisje dyscyplinarne nie zawsze przestrzegają ustawowej obligatoryjności opinii KEwN przy podejmowaniu rozstrzygnięć. Tak było m.in. w przypadku sprawy zgłoszonej już w 2018 r. do Komisji dotyczącej naruszenia praw autorskich przez naukowca ubiegającego się o tytuł profesora. Komisja uczelniana nie uwzględniała opinii Komisji i sprawa ta była ponownie rozpatrywana na wniosek osoby, której prawa autorskie zostały naruszone. Komisja podtrzymała swoje stanowisko zawarte w piśmie z dnia 23 kwietnia 2018 r. (KEwN/20/2018) stwierdzające, że wszystkie autorskie teksty podlegają ochronie prawnej. W związku z uzasadnionym podejrzeniem popełnienia plagiatu przez naukowca Komisja oceniła, iż postępowanie takie nie licuje z godnością tytułu profesora. W efekcie Uczelniana Komisja Dyscyplinarna przyjęła opinię KEwN i uznała obwinionego winnym uchybienia godności zawodu nauczyciela akademickiego, polegającego na opublikowaniu pod własnym nazwiskiem cudzego artykułu.

W związku z rozpatrywaniem innego zgłoszenia Komisja podkreśliła, że powołanie recenzenta, z którym miało się wspólne publikacje, może wydawać się wątpliwe etycz-

nie i należałoby unikać takich sytuacji, chyba że zachodzi szczególna okoliczność uzasadniająca wyznaczenie tego konkretnego recenzenta. Natomiast w kwestii publikacji wyników z doktoratu przed jego obroną w ocenie KEwN działanie takie wydaje się dopuszczalne i nie powinno stanowić uchybienia etycznego.

Komisja zwróciła także uwagę na karygodną opieszałość organów jednej z uczelni - orzekanie komisji dyscyplinarnej trwało tam dwa lata. Tak długi okres postępowania naraził obwinioną na utratę miejsca pracy i inne niezasłużone kłopoty zawodowe znacznie przewyższające upomnienie, które formalnie było jedyną karą nałożoną na tę osobę.

Komisja przeanalizowała również prośbę zgłoszoną przez jednego z członków PAN o opinię w sprawie ewentualnego naruszenia zasad etyki w określaniu tzw. liczby *N* i wyborów do Rady Naukowej. Członkowie Komisji podzielili wątpliwości etyczne dotyczące przedstawionych przez Profesora działań dyrektorów niektórych instytutów naukowych w ww. sprawach i uznali za właściwe zwrócenie uwagi prezesa PAN i przewodniczących Rad Kuratorów Wydziałów I–V PAN, aby również te kwestie były analizowane przy ocenie działalności instytutów naukowych PAN.

The report on the activity of the Commission for Ethics in Science in the year 2019

The report encompasses the activity of the Commission for Ethics in Science in the year 2019.

Key words: Commission for Ethics in Science, scientific integrity, scientific misconduct, plagiarism, conflict of interest, code of conduct of research integrity, professor emeritus